სამცხე-საათაბაგო სეფიანური ირანისა და ქართლის მაჰმადიანი მეფეების (სვიმონ II, როსტომი) ინტერესთა ჯაჭვში

(დოკუმენტური წყაროების მიხედვით)

თეა ქართველიშვილი

კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს

ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის

უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი

Samtskhe Saatabago in the Chain of Interests of Safavid Iran and Moslem Kings of Kartli (Svimon II, Rostom)

(On the basis of documentary sources)

Tea Kartvelishvili

Senior Scientific Worker

K. Kekeliadze Georgian National Center of Manuscripts

თბილისი

Tbilisi

2021

სამცხე-საათაბაგო 1555 წლის ამასიის ზავის შემდეგ არაერთხელ გამხდარა დავის საგანი ოსმალებსა და სპარსელებს შორის. 1639 წლამდე თითქმის ყველა ომის საზავო პირობები მეტ-ნაკლებად ეხებოდა საათაბაგოს და მანამდე დადებულ ხელშეკრულებებში გარკვეული ცვლილება შეჰქონდა.

ამასიის ზავის შედეგად სამცხე-საათაბაგო ირანმა და ოსმალეთმა შუაზე გაიყვეს. ჭოროხის აუზი (ტაო, შავშეთი და კლარჯეთი) ერგო ოსმალეთს, ხოლო მტკვრის აუზი (სამცხე, ჯავახეთი, არტაანი) ერგო ირანს. 1578 წელს ოსმალეთმა დაარღვია ზავი და სამხრეთ კავკასიის აღმოსავლეთ ნაწილი დაიკავა, თუმცა შაჰ აბას I-ის (1587-1629) მეთაურობით გაძლიერებული სეფიანთა სახელმწიფო ვერ ურიგდებოდა ოსმალთა წარმატებას და ყველანაირად ცდილობდა თავისი გავლენა სამცხის აღმოსავლეთ ნაწილზე მაინც გაევრცელებინა, რომელიც ამასიის ზავის პირობებით ჰქონდა მიღებული. ქართველი პოლიტიკოსები სარგებლობდნენ დიდ იმპერიებს შორის ატეხილი დავით და ცდილობდნენ სამცხე ქართული პოლიტიკური სივრცისთვის შეენარჩუნებინათ.

სეფიანთა ინტერესებს კარგად წარმოაჩენს ქართლის მაჰმადიანი მეფეების (სვიმონ II, როსტომი) დამოკიდებულება სამცხე-საათაბაგოსადმი. ამის შესახებ ქართული ნარატიული წყაროები თითქმის არაფერს მოგვითხრობენ, სამაგიეროდ ცნობები დაცულია დოკუმენტურ წყაროებში. მნიშვნელოვანია, 1619 წელს სვიმონ II-ის მიერ გაცემული საბუთი მანგლელ ეპისკოპოს ათანასე ტატიშვილისადმი, რომელშიც საუბარია აწყურის ციხისთვის წარმოებულ ბრძოლაზე. ბრძოლაში დაღუპულა მასტანა შალიკაშვილის ვაჟი თამაზი. მასტანა შალიკაშვილი სამცხელი თავადი იყო. ოსმალთაგან სამცხის მიტაცების შემდეგ შალიკაშვილები ქართლის სამეფოში გადავიდნენ. მასტანა შალიკაშვილი თავისი ყმებით ქართლში დასახლებულა, თუმცა მას თავისი მამული არ ჰქონდა და ბოგანოები ვარდან ფალავანდიშვილის მამულში დაუსახლებია. მასტანას ქალიშვილი ათანასე მანგლელის ძმის, თამაზის ცოლი გახლდათ. საბუთი მნიშვნელოვანია მემკვიდრეობითი სამართლის თვალსაზრისით – მემკვიდრე ვაჟის გარეშე დარჩენილი ოჯახის ქონება გადადიოდა გათხოვილი ქალიშვილის ოჯახზე, ამ შემთხვევაში სიძეზე. მასტანა შალიკაშვილის ვაჟის გარდაცვალების შემდეგ მასტანასა და მის მეუღლეზე მეურვეობა მეფემ დააკისრა მის სიძეს _ თამაზ ტატიშვილს, რომელსაც მისცა მასტანას ქონება. ვარდან ფალავანდიშვილის მამულში ჩასახლებული ბოგანოები აყარა და თამაზის მამულში ჩაასახლა იმ პირობით, რომ სანამ მასტანა და მისი მეუღლე ცოცხლები იქნებოდნენ, ყმები მათ მოემსახურებოდნენ, ხოლო მათი გარდაცვალების შემდეგ თამაზ ტატიშვილს დარჩებოდა (დოკუმენტური წყაროები XVII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და კახეთის მეფეების შესახებ, 2019, გვ. 154-155.).

საბუთი თარიღიანია და იგი გაცემულია 1619 წელს, სვიმონის გამეფების პირველსავე წელს, თუმცა შესაძლებელია დაგვეშვა, რომ აწყურის ციხისთვის ბრძოლა და მასტანას ვაჟის დაღუპვა რამდენიმე წლით ადრე მოხდა. სვიმონ II-მ კი, როგორც ტახტზე ახლადასულმა მეფემ მასტანაზე მეურვეობა დააკისრა მის სიძეს. საბუთი სხვა არანაირ ცნობას არ გვაძლევს თუ როდის მოხდა აღნიშნული ამბები. საბუთს აქვს გვიანდელი დამტკიცება მეფე როსტომისა და დედოფალ მარიამისგან, რომელიც თარიღიანია და 1642 წელს ეკუთვნის.

ამავე, 1642 წლისაა მეფე როსტომის საბუთი დავით ფავლენიშვილისადმი. მას ჩვენამდე დედნის სახით არ მოუღწევია, მხოლოდ პირია შემორჩენილი და დაცულია საქართველოს

ეროვნულ არქივში შიფრით 1450-45/175.[1] ამ საბუთით, მეფე როსტომი დავით ფავლენიშვილს უახლებს ყმების წყალობას, რომელიც მას მეფე სვიმონისგან მიუღია. „მერმე კურთხეულს ჩვენს ძმისწულს, მეფეს სვიმონს აწყურს ციხეზედ საჯილდაოთ ებოძებინა და მათი წყალობისა წიგნიცა გქონდათ, ჩვენცა შეგიწყალეთ და გიბოძეთ~. ცხადია, საბუთში მოხსენიებული მეფე სვიმონ II არის, რადგან როსტომი თავის ძმისწულს უწოდებს (სვიმონ II იყო როსტომის ძმის ბაგრატ VII-ის ვაჟი). დავით ფავლენიშვილს ეს წყალობა საჯილდაოდ მიუღია, საჯილდაო მამული ანუ როგორც ჯილდო გარკვეული სამსახურისა. იქვე დაკონკრეტებულია, რომ ჯილდო დაიმსახურა აწყურის ციხისთვის ბრძოლაში. სვიმონ II-ს ამის დამადასტურებელი სიგელიც მიუცია დავითისთვის, თუმცა ამ საბუთს ჩვენამდე არ მოუღწევია, მაგრამ 1642 წლისთვის დავითს სვიმონის საბუთი ხელთ ჰქონია და მეფე როსტომისთვისაც წარუდგენია.

ორივე საბუთში ნახსენებია აწყურის ციხისთვის ბრძოლა. მეორე საბუთის მიხედვით ბრძოლა სვიმონის მეფობის დროს მოხდა, ხოლო პირველი საბუთი რადგანაც 1619 წელსაა გაცემული, ფაქტია, აწყურის ციხეზე გალაშქრება 1619 წლით უნდა დავათარიღოთ. რა მდგომარეობაა ამ დროს სამცხე-საათაბაგოში?

1578 წელს ოსმალეთის მიერ სამცხე-საათაბაგოს დაკავების შემდეგ, მათ ათაბაგი მანუჩარ ქაიხოსროს ძე გაამაჰმადიანეს და ფაშად დასვეს. 1590 წლის ზავით ირანმა სცნო ოსმალეთის გავლენა სამხრეთ კავკასიაზე და მათ შორის სამცხე-საათაბაგოზეც. ცხადია, ირანისთვის ზავის ამგვარი პირობები მიუღებელი იყო. შაჰ აბას I-მა მშვიდობიანობის პერიოდი ახალი ომის წამოწყების მოსამზადებლად გამოიყენა. 1603 წელს მან განაახლა ომი ოსმალეთთან, რომელიც 1612 წლამდე გაგრძელდა. ამასთან, სამცხის ათაბაგი მანუჩარ II ოსმალებისგან თავის დაღწევას ირანის დახმარებით ცდილობდა. მანუჩარ ათაბაგისა და მესხი ფეოდალების პროსპარსულ პოზიციას შაჰი ოსმალეთის წინააღმდეგ საბრძოლველად იყენებდა. 1607 წელს სპარსელებმა ქართველების დახმარებით ოსმალები დაამარცხეს და ახალციხე აიღეს. ვინაიდან მანუჩარ II ირანში იმყოფებოდა, მისმა მეუღლემ დედოფალმა ელენემ შაჰს სთხოვა, რომ ტახტზე დაემტკიცებინა მისი ვაჟი მანუჩარ III მოხარკეობის პირობით, რაც შაჰმა დააკმაყოფილა.

„ირანის პოლიტიკა სამცხე-საათაბაგოს მიმართ გამოწყვეული იყო შემდეგი მიზეზებით: სამცხე-საათაბაგოს აღმოსავლეთ ნაწილში ქართველებისთათვის შედარებით მისაღები პოლიტიკური ფორმის დამყარებით შაჰ აბასს სურდა სამცხის ფეოდალები თავის მხარეზე გადაებირებინა და მათი დახმარებით ოსმალები სამცხის დასავლეთ ნაწილიდან განედევნა. შაჰის ამ პოლიტიკის გატარებას ხელი შეუწყო იმ გარემოებამაც, რომ ყიზილბაშებს იმთავითვე სუსტად ჰქონდათ ფეხი მოკიდებული სამცხე-საათაბაგოს აღმოსავლეთ ნაწილში და აქ ანტიირანული განწყობილება ძლიერი არ იყო“ (სვანიძე, 1973, გვ. 306.).

1608 წელს ახალციხე ისევ ოსმალებმა დაიკავეს. მანუჩარ III და დედამისი ელენე იძულებულნი გახდნენ ქართლში გადასულიყვნენ.

ოსმალეთსა და ირანს შორის 1603 წელს დაწყებული ომი 1612 წლის ზავით დამთავრდა, რომლის თანახმადაც, მართალია, ქართლი და კახეთი ირანის ქვეშევრდომობაში გადავიდა,

---

[1] საბუთები: სეა, 1450-45/175, 1448-1492, 1448-1035, ხეც, Hd-14601 გამოქვეყნდება „დოკუმენტური წყაროები XVII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და კახეთის მეფეების შესახებ“ წიგნის II ტომში (ქართული ტექსტები გამოსაცემად მოამზადეს თამაზ გოგოლაძემ, მაია შაორშაძემ და ირაკლი გელაშვილმა, სპარსული ტექსტები - ხათუნა ბაინდურაშვილმა).

მაგრამ რაც შეეხება სამცხე-საათაბაგოს მისი აღმოსავლეთ ნაწილი ახალციხის ჩათვლით ოსმალთა ხელში რჩებოდა (სვანიძე, 1971, გვ. 254.). შაჰ აბასი არ იყო კმაყოფილი ზავის პირობებით. მას მიზნად ჰქონდა დასახული ქართლ-კახეთი თავის სახანოებად ექცია და სრულად გაეყიზილბაშებინა. ამ მიზნის განსახორციელებლად შაჰმა აღმოსავლეთ საქართველოში გამანადგურებელი ლაშქრობები მოაწყო. კახეთის მეფე თეიმურაზ I და ქართლის მეფე ლუარსაბ II იმერეთში გადაიხვეწნენ. შაჰმა მოახერხა ლუარსაბ II-ის ხელში ჩაგდება და ირანში ტყვედ წაყვანა, ხოლო თეიმურაზ I-მა დახმარება ოსმალეთს სთხოვა. ცხადია, ოსმალეთი კარგად ხვდებოდა რა შედეგი შეიძლება მოჰყოლოდა შაჰის ზრახვების აღსრულებას და ირანულ სახანოებად ქცეული ქართლ-კახეთის დამეზობლებას. 1615 წელს ოსმალეთმა ომი გამოუცხადა სპარსეთს, რომელიც 1618 წლის 26 სექტემბერს დასრულდა სერაფის (სამხრეთ აზერბაიჯანი) დროებითი ზავით, რომლის თანახმადაც აღდგა 1555 წლის ამასიის ზავის პირობები. კერძოდ, ქართლი, კახეთი და სამცხე-საათაბაგოს აღმოსავლეთი ნაწილი დარჩა ირანს, საათაბაგოს დასავლეთ ნაწილი კი ოსმალეთს. ზავის პირობები მიუღებელი აღმოჩნდა ოსმალეთისთვის და სულთანმა არ დაამტკიცა (ჩოჩიევი, 1957, გვ. 345.). მ. სვანიძე ვარაუდობს, რომ უკმაყოფილების მიზეზი, სწორედ, ახალციხის საფაშოს საკითხი უნდა ყოფილიყო. მართალია, იგი ოსმალეთის გავლენის სფეროში რჩებოდა, მაგრამ ხელშეკრულებაში გაფორმებული არ იყო (სვანიძე, 1971, გვ. 274.). 1619 წლის 29 სექტემბერს სპარსეთსა და ოსმალეთს შორის ზავის პირობები განახლდა. მის თანახმად, ახალციხის ვილაიეთი ოსმალეთს რჩებოდა. ისკანდერ მუნშის გადმოცემით, „ზავის საქმე გადაწყვეტილი იქნა იმ წესით, რომ დაცული ყოფილიყო ხელმწიფეების: სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰ-თაჰმასბის _ წყალობა და ყოვლის შენდობა მასზე _ და სულთან სოლეიმანის, ოსმალთა უგონიერესი და ყველაზე უფრო სამართლიანი ხელმწიფის დროის პირობების ზავისა. ცვლილება რაც მასში (ე.ი. საზავო ხელშეკრულებაში) მოხდა და **ამ ორ მხარეს შორის უთანხმოების საფუძველი გახდა, არის მესხეთის ახალციხის ველაიეთის [მდგომარეობის] შეცვლა,** რომელიც ხსენებულ დროს ყიზილბაშთა [სახელმწიფოს] საზღვრებში შედიოდა და ახლა ოსმალთა მფლობელობაში არის დარჩენილი... მისი უდიდებულესობა [შაჰი] არ თანხმდებოდა ახლაციხის [დათმობაზე], მაგრამ ახლა ხალილ ფაშას და ორივე მხარის კეთილისმსურველთა თხოვნის გამო თანახმა შეიქნა“ (ისკანდერ მუნში, 1969, გვ. 115-116.). ისკანდერ მუნშის ცნობებიდან ნათლად ჩას, თუ რაოდენ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა შაჰის კარი ახალციხის საკითხს.

1619 წელს ქართლის მეფე ბაგრატ VII, იგივე ბაგრატ-ხანი გარდაიცვალა და შაჰმა მისი ვაჟი, მცირეწლოვანი სვიმონ II დაამტკიცა მამის ადგილზე. ბაგრატიცა და სვიმონიც შაჰის ყმები იყვნენ და მისი ნების აღმასრულებელნი. მით უფრო სვიმონი, თავისი მმართველობის დასაწყისში, როცა მცირეწლოვანი იყო და დამოუკიდებლად ვერ მართავდა ქვეყანას. შაჰ აბასმა მას ვექილად დაუნიშნა გიორგი სააკაძე და ლაშქრის თანხლებით გამოგზავნა ქართლში. ცხადია, 1619 წელს აწყურზე მოწყობილი ლაშქრობა ირანის ინსპირირებული იყო. სავარაუდოდ, მასში თავად სვიმონი მონაწილეობას ვერ მიიღებდა მცირეწლოვანების გამო. საფიქრებელია, რომ ეს ლაშქრობა სვიმონთან ერთად ქართლში შემოსულმა სპარსელთა ლაშქარმა მოაწყო ქართველების მონაწილეობით. ლაშქრობა 1619 წლის 29 სექტემბრამდე უნდა მომხდარიყო, ვიდრე ოსმალეთსა და სპარსეთს შორის ზავი დაიდებოდა. ოთარ ჟიჟიაშვილი, საგანგებოდ შეეხო აღნიშნული ლაშქრობის საკითხს და 1618 წლით დაათარიღა. ამასთან, რადგან 1618 წლის დროებითი ზავის პირობებით ახალციხე ირანს გადაეცა, მიიჩნია, რომ დაზავებამდე უკვე დაკავებული უნდა ჰქონოდათ ყიზილბაშურ გარნიზონებს ახალციხე

სწორედ აღნიშნული ლაშქრობის შედეგად (ჟიჟიაშვილი, 2017, გვ. 39-40.). თუმცა როგორც უკვე გვქონდა განხილული ლაშქრობა 1619 წელს მოეწყო.

საინტერესოა, თავად ამ ლაშქრობაში მონაწილე ჩვენთვის ცნობილი ქართველი წარჩინებულების ვინაობა. პირველი გახლავთ მასტანა შალიკაშვილის ვაჟი თამაზი, რომელიც ამ ბრძოლაში დაიღუპა, ხოლო მეორე დავით ფავნელიშვილი. შალიკაშვილები სამცხის თავადები გახლდნენ. ფაქტია, ისინი სამცხიდან ქართლში იყვნენ გადასულები, რაც ძალიან კარგად ჩანს თავად დოკუმენტის შინაარსიდან. ცხადია, მათი მიგრაცია სამცხიდან ქართლში სამცხის ოსმალთა მიერ ექსპანსიასთან არის დაკავშირებული. მათ ყველაზე მეტი საფუძველი ჰქონდათ ირანის მხარდამხარ ებრძოლათ საკუთარი ადგილ-მამულის დასაბრუნებლად (ჟიჟიაშვილი, 2017, გვ. 40-41.). რაც შეეხება დავით ფავლენიშვილს, ფავლენიშვილები იგივე ფავნელიშვილები ქართლის უძველესი საგვარეულოდს _ ფავნელების შთამომავლები არიან. პირველი ფავნელი IX საუკუნის II ნახევარში იხსენიება. ისინი შიდა ქართლში ფლობდნენ მამულებს. XVI-XVII საუკუნეში ფავნელიშვილები ისევ იგივე ტერიტორიას ფლობდნენ. ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებობს მოსაზრება, რომ ფავნელიშვილთა გვარი თმოგველთა გვარიდან მომდინარეობს (კაკაბაძე, 1913). ვახუშტი ბატონიშვილიც გვამცნობს: „ხოლო ფავნელისშვილი იტყვის მხარგრძელობასა“ (თმოგველები მხარგრძელთა განშტოება იყო), (ვახუშტი ბატონიშვილი, 1973, გვ. 34.). XIV საუკუნის შუა ხანებიდან თმოგველები უკვე აღარ გვხვდებიან სამცხე-საათაბაგოში, ისინი ტოვებენ თმოგვს და სახლდებიან კახეთსა (უჯარმა) და შიდა ქართლში (ნიქოზი). თმოგველების უჯარმაში დამკვიდრების შემდეგ ხდება მათი დანათესავება ფავნელისშვილებთან, რომლებიც ასევე ფლობდნენ მამულს უჯარმაში. წყაროებში მათ ეწოდებათ თმოგველ-უჯარმელები, ხოლო შემდეგ თმოგველ-უჯარმელ-ფავლენიშვილები. საგულისხმოა, რომ ფავნელისშვილთა საგვარეულოში თმოგველი საკუთარ სახელად ჩნდება. (ოთხმეზური, 1999, გვ. 137-139.). ფავლენიშვილთა გენეალოგიურ რიგში ცნობილია ორი თმოგველ ფავლენიშვილი. პირველი არის XVI მოღვაწე, ხოლო მეორე _ და XVII საუკუნის (პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, 2007, გვ. 275.).

ნიშანდობლივია, რომ შალიკაშვილები სამცხიდან მიგრირებული თავადები იყვნენ. სამცხეს უკავშირდებოდნენ ფავლენიშვილთა წინაპრებიც. ცხადი ხდება, რომ ლაშქრობაში მონაწილეობა მიიღეს სამცხეში ყმა-მამულის ინტერესების მქონე თავადებმა.

ქართლის მაჰმადიანი მეფეების მხრიდან სამცხე საათაბაგოსადმი ინტერესის გაცხოველება პირადპირ იყო დაკავშირებული საერთაშორისო არენაზე ირანსა და ოსმალეთს შორის მიმდინარე მოვლენებთან.

„ირანი ვერ ურიგდებოდა ახალციხისა და ერევნის დაკარგვას. ერევნის აღებით ოსმალეთი მას გზას უჭრიდა ამიერკავკასიის დანარჩენი ქვეყნებისაკენ, ხოლო ახალციხე (ამას კარგად ითვალისწინებდა ირანის მთავრობა) გზას უხსნიდა ოსმალეთს დანარჩენი ქართული სამეფო-სამთავროებისაკენ, რომელთა დაპყრობა-დამორჩილებას თვითონ ირანი დაჟინებით ცდილობდა.“ (ჩოჩიევი, 1957, გვ. 367.).

1623 წელს ირანსა და ოსმალეთს შორის ომი განახლდა. ამ ომის მსვლელობისას კვლავ აქტუალური იყო სამცხე-საათაბაგოს საკითხი. 1624 წელს ირანელებმა შეძლეს ახალციხის დაკავება, თუმცა 1625 წელს მარტყოფის აჯანყებამ შაჰ აბასს გეგმები ჩაუშალა. გიორგი სააკაძემ ყიზილბაშებს წაართვა ასპინძისა და ხერთვისის ციხეები. ოსმალებმა ისევ აიღეს ახალციხე, ათაბაგობა გააუქმეს და საფაშო ჩამოაყალიბეს (ახალციხის ანუ ჩილდირის საფაშო). 1627 წელს

ირანმა კიდევ შეძლო ახალციხის დაუფლება. შაჰ აბასმა ზავი შესთავაზა ოსმალეთს, მაგრამ უშედეგოდ. ოსმალეთი ახალციხეს არ თმობდა და მეფე თეიმურაზის და ქართველი მეფე-მთავრების დაპირისპირებას ცდილობდა ირანთან (ჩოჩიევი, 1957, გვ. 355.).

1633 წელს ირანის შაჰმა ქართლის მეფობა (ვალის ტიტული) როსტომს უბოძა და ლაშქრის თანხლებით გაგზავნა ქართლში. თეიმურაზი იძულებული გახდა სამეფო დაეტოვებინა. ოსმალო ისტორიკოსი მუსტაფა ნაიმა ამ ფაქტს ყიზილბაშთა მიერ საქართველოს დაპყრობად აფასებს (მუსტაფა ნაიმა, 1979, გვ. 189.). „ყიზილბაშთა ლაშქარი მთელს საქართველოს მოედო“ (მუსტაფა ნაიმა, 1979, გვ. 188.). როსტომ-ხანმა კავშირი გააბა ოდიშის მთავარ ლევან დადიანთან, დაუმოყვრდა და მისი და შეირთო ცოლად. სულთნის კარზე ეს დადიანის განდგომად და ირანელების მხარდაჭერად მიიჩნიეს. „დადიანი და გურიელი გაერთიანდნენ. რადგან ცხადი გახდა, რომ შავი ზღვის სანაპიროზე მდებარე გონიოსა და ტრაპიზონის საზღვრების მხარეს დადიანისა და გურიელის მეშვეობით შეიძლებოდა ზარალი მიყენებოდათ, ჩილდირის ბეგლარ-ბეგმა სეფერ-ფაშამ აცნობა [ოსმალეთის ხელისუფლებას], რომ საჭიროა ხმელეთით ლაშქარი და სახელმწიფო ფლოტი მოვიდეს იმ მხარის დასაცავად და დადიანისა და გურიელის ქვეყნების გასანადგურებლადო. მოსაზღვრე ბეგებს ბრძანებები დაეგზავნათ, არზრუმის საზღვრის დასაცავად კვლავ ადანის ბეგლარ-ბეგი, მთელი ყარამანიის სანჯაყებისა, სარუხანისა და კასტამონიის სანჯაყების მეთაურები დაინიშნონ“ (მუსტაფა ნაიმა, 1979, გვ. 190-191.). ოსმალების შიში საფუძველმოკლებული არ ყოფილა. სპარსი ისტორიკოსი ისკანდერ მუნში მოგვითხრობს „გადაწყდა, რომ ყულარაღასი როსტომ-ხანი, რომელსაც ქართლის მფლობელობა ჰქონდა მიღებული, ქართველთა ჯარით ყარაჯაარდაჰანის, არეშისა და არზრუმი საზღვრებისკენ წასულიყო და იმ ვილაიეთის მეომრებს შებრძოლებოდა. ზემოხსენებულიც ქართველთა ჯარითა და ახალციხის ლაშქრით ათი ათასი კაცის ოდენობით იმ მხარეს გაემართა და წუთიც არ გაუცდენია ძარცვისა და აწიოკებისაგან. იმ საზღვრის ოსმალებმა ციხეებში შეაფარეს თავი, რადგან იმ მრავალრიცხოვან ლაშქართან შებმას ვერ ბედავდნენ. როსტომ-ხანმა იმ მხარეში დიდი სახელი მოიხვეჭა და უვნებელი და ნადავლით სავსე დაბრუნდა უკან“ (ისკანდერ მუნში, 1969, გვ. 65-67.). ისკანდერ მუნშისაც და მუსტაფა ნაიმასაც ეს ამბები მოთხრობილი აქვთ სპარსელების ვანის ციხეზე ლაშქრობის (1633-1634 წწ.) პარალელურად. მაშასადამე, დიდი ანტიოსმალური კამპანიის ნაწილი ყოფილა როსტომ-ხანის ლაშქრობა ოსმალეთის მოსაზღვრე ოლქებში. სპარსულ ცნობებში ყურადღებას იქცევს ახალციხის ლაშქრის მოხსენიება. უკვე აშკარაა, რომ ამ დროს ახალციხეს ირანელები ფლობენ და როსტომი მათი მონაწილეობით აწყობს სამხედრო ოპერაციას. საფიქრებელია, რომ ახალციხე ქართლში როსტომის გასამეფებლად შემოსულ ირანელთა ლაშქარს უნდა აეღო.

1635 წელს საომარი მოქმედებები ოსმალეთმა განაახლა. სულთანი მურად IV თვითონ ჩაუდგა ჯარს სათავეში და პირადად იღებდა მონაწილეობას ლაშქრობაში. ლაშქრობის მიზანი აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის ვილაიეთებისა და ერაყის დაკავება იყო. 1636 წელს მურად IV-მ დიდი ბრძოლის შედეგად ერევანი აიღო. რამაც მას დიდი ავტორიტეტი მოუპოვა. იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობით, სწორედ ერევნის აღების შემდეგ განუზრახავს მურადს სამცხე-საათაბაგოს საკითხი მოეგვარებინა და თავრიზში გალაშქრებამდე ახალციხეში გაუგზავნია ჯარი. ახალციხის აღება ვეზირ ქენან-ფაშას მოუხერხებია (იბრაჰიმ ფეჩევი, 1964, გვ. 91-92.).

ცხადია, ირანი ასე მარტივად არ შეურიგდებოდა ახალციხისა და ერევნის დაკარგვას. შაჰ სეფიმ, გაზაფხულზე, საპასუხო ლაშქრობა მოაწყო ერევანზე და ქალაქი დაიბრუნა. ამ დროს უნდა დახმარებოდა ორი ზარბაზნით თბილისიდან როსტომ-ხანი ერევანზე მოალყე ყიზილბაშებს (მუსტაფა ნაიმა, 1979, გვ. 212.). ამასთან, ირანელთა ლაშქრობის პარალელურად

მეფე როსტომმა სამცხეში გაილაშქრა და დაარბია იქაურობა. როსტომის ლაშქრობას სამცხეში აღწერს ფარსადან გორგიჯანიძე და ამ ყველაფერს ათარიღებს „ქკს ტკე“ _ 1637 წლით. „აიღო ხონთქარმან ერევანი, მივიდა თავრიზს, დაარბივა ადრეგეჯანი და ქურთისტანის გზით დაბრუნდა. მერვეს თვეს შასეფი ყაენი მიუხსა და მრავლის ლაშქრითა და ბრძოლით ისრევე ერევანი აიღო და მრავალი კაცი ამოსწყდა და ამისთანას დროს როსტომ მეფემ საქართველოს ლაშქარი გაუძახა და სამცხე და ჯავახეთი დაარბევინა. მრავალი ნაშოარი ქნეს. ეს ყაენს იამა და ორი ათასი თუმანი და ხალათი გაუგზავნა“ (ფარსადან გორგიჯანიძე, 1925, გვ. 245.). როსტომის ლაშქრობა უშედეგოდ დასრულდა. ეს იყო ახალციხის აღების უკანასკნელი ცდა (ჩოჩიევი, 1957, გვ. 368.).

ფარსადან გორგიჯანიძე, როგორც ვნახეთ, ლაშქრობას 1637 წლით ათარიღებს, თუმცა შეცდომით. როსტომის მიერ ახალციხეზე მოწყობილი ლაშქრობის შესახებ მოგვითხრობს როსტომის მიერ პაპუნა ბარათაშვილ-გოსტაშაბიშვილისადმი ბოძებული წყალობის წიგნი (ხეც, Hd-14601, გამოცემულია ვ. ფუთურიძის მიერ ქართულ-სპარსული ისტორიული საბუთები, 1955, გვ. 13.). ტექსტში აღნიშნულია, რომ ამ ლაშქრობაში მონაწილეობა მიუღია პაპუნას მამას, გოსტაშაბ ბარათაშვილს, რომელიც დაღუპულა კიდეც ბრძოლაში: „მას ჟამსა, ოდეს მამა თქუენი სამცხეს დილისათვის გავგზავნეთ, წავიდა, ყარა-მაჰმადაშვილი და ბევრი კაცი სხუა დაიჭირა, თუითან ჩუენს სამსახურზედ შეაკუდა. ჩუენც შეგიწყალეთ და გიბოძეთ, რისაც მამულის მქონებელი მამაშენი ყოფილიყოს“ დოკუმენტი ორენოვანია, შედგენილია ქართულად და სპარსულად. ორივე ტექსტი 1636 წლით თარიღდება, ქართული ტექსტი 25 აგვისტოთი, სპარსული _ 25 აგვისტო-12 სექტემბერი.

პაპუნა გოსტაშაბიშვილ-ბარათაშვილისადმი ბოძებულ სიგელში მოხსენიებული ყარა მაჰმადაშვილი გვხვდება სხვა საბუთშიც. მართალია აქ სამცხე ნახსენები არაა, მაგრამ ტექსტის შინაარსიდან ჩანს, რომ მეფე წყალობას იძლევა ჯილდოდ მისი ბრძანების კარგად შესრულების გამო. როსტომი წყალობას აძლევს დვალთელ ხუცია ჩანთაძეს და გიორგი თეგაძეს: „მას ჟამსა, ო[დე]|ს დილისათუის გაგზავნეთ და ყარა მაჰმადაშვილი და ცამეტი კარგი კაცი მოგუისხი[თ] და ჩუენცა იმისად საჯილდაოდ შეგიწყალეთ და ამოგიკუეთეთ საბოლო{ო}დ კოდის პური ასრე, რომე არაოდეს არ გეთხოებოდეს არა ჩუენგან და არა სხუათა მებატონეთაგან“ (სეა, 1448-1492). წინა საბუთისგან განსხვავებით აქ უკვე დაკონკრეტებულია, რომ ყარა მაჰმადაშვილთან ერთად 13 კაცი დაუტყვევებიათ. აღნიშნული საბუთიც ორენოვანია, ქართულ-სპარსული. ქართული საბუთის ტექსტი 1636 წლის 3 აგვისტოთი თარიღდება, ხოლო სპარსული იმავე წლის 2-30 სექტემბრით. დვალთელი ჩანთაძე და თეგაძე საბარათიანოს მკვირდნი არიან. ისინი უნდა იყვნენ გოსტაშაბ ბარათაშვილის ყმები. ცხადია, ერთად მონაწილეობდნენ სამცხეზე მოწყობილ ლაშქრობაში და ყარა მაჰმადაშვილის დატყვევებაში. საბუთების გაცემის თარიღიდან გამომდინარე, ლაშქრობა ივლისის ბოლოს ან აგვისტოს პირველ რიცხვებში უნდა მომხდარიყო.

ოსმალეთისა და სპარსეთის ომი 1639 წელს ზოჰაბის ზავით დამთავრდა. ფიქრობენ, რომ ამ ზავის თანახმად თორი (ახლანდელი ბორჯომის მუნიციპალიტეტი) ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში გადავიდა (ბერძენიშვილი, 1985, გვ. 55.). ვახუშტი ბატონიშვილი ავალიშვილთა გვარის გაყოფის შესახებ აღნიშნავს, რომ „რა დაშთა ჴეობა მეფესა ქართლისასა, ეგრეთვე ერთი ძმა დაშთა აქ და მეორე სამცხეს“ ჴეობა ისტორიული თორის შემადგენელი ნაწილია და გულისხმობს ტერიტორიას ტაშისკარიდან სოფ. დვირამდე (ბერძენიშვილი, 1985, გვ. 7.). თუმცა ეს „დაშთენა“ როდის მოხდა არ აქვს მითითებული ვახუშტი ბატონიშვილს. იგი ზოჰაბს ზავის შესახებ აღნიშნავს, რომ „ზავ-ჰყვეს მურად ხონთქარმან და შაჰ-სეფიმ; დაშთა

ხონთქარსა იმერეთი, საათაბაგო და ქურთისტანის ნახევარი. ხოლო ყეენს დაშთა ერევანი, ქართლი, კახეთი და ქურთისტანის ნახევარი“ (ვახუშტი ბატონიშვილი, 1973, გვ. 440.). დ. ბერძენიშვილი ვახუშტის ამ პასაჟში თორის მოუხსენიებლობას იმით ხსნის, რომ ვახუშტი ბატონიშვილი ქართლის სამეფოში თავის თანადროულ ქართლს თვლის ანუ ტერიტორიას სოფ. დვირამდე (ბერძენიშვილი, 1985, გვ. 56 სქ. 13). ოსმალო ისტორიკოსი მუსტაფა ნაიმა ზავის პირობების შესახებ მოგვითხრობს, რომ „**ახალციხეში**, ყარსში, ვანში, შეჰრიზორში, ბაღდადში, ბასრასა და სხვა ადგილებში არსებულ ციხეებს, ადგილებს, ნაჰიეებს, მთებსა და გორაკებს, **არავითარ შემთხვევაში ხელი არ ახლოს შაჰმა.** არავითარი წინააღმდეგობის გაწევა არ იყოს“ (მუსტაფა ნაიმა, 1979, გვ. 226.). კატეგორიული ტონი კარგად წარმოაჩენს თუ რაოდენ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ოსმალეთის იმპერია ახალციხის დაკავების საკითხს. ამასთან, მოყვანილ ამონარიდში მხოლოდ ახალციხის შესახებ არის საუბარი.

ნიშანდობლივია, რომ ლალა მუსტაფა ფაშას ლაშქრობამდე (1578 წ.), მართალია, თორი სამცხე-საათაბაგოს შემადგენლობაში შედიოდა, მაგრამ ვინაიდან სამცხის აღმოსავლეთ ნაწილი ირანის გავლენის ქვეშ იყო, ირანის მიერ ქართლში მეფედ დასმული დავით XI იგივე დაუთ-ხანი (1569-1578 წწ.) მასზე გავლენას ფლობდა. ამას ადასტურებს დაუთ-ხანის მიერ გაცემული დოკუმენტი „შეუვალობის წიგნი დავით ხანისა სადგერის წმინდა გიორგისადმი“, სადაც სადგერის მამულებს თავის საბატონოს და საბრძანებელს უწოდებს (ხეც, Sd-479, ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, 2016, გვ. 280-81.). ცხადია, დაუთ-ხანს, როგორც პროსპარსული ორიენტაციის მმართველს ირანის ნებართვით ჰქონდა მიღებული უფლება სადგერსა და ზოგადად, სამცხის აღმოსავლეთ ნაწილზე გავლენა დაემყარებინა, თუმცა თორი ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში არ იყო შესული. 1578 წელს, ლალა მუსტაფა ფაშას ლაშქრობისას სადგერი და თორი ცალსახად გამიჯნულია ქართლის სამეფოსგან. „მესხური მატიანე“ და მასზე დაყრდნობით სხვა ქართული მატიანეები გვამცნობს, რომ „ლალაფაშას ლაშქარი და მირძა-ალი გამოეგზავნა პატრონს მანუჩარსთანა, ქართლს გაეძახა, ქართლს ვერ ჩაუვიდეს და, სადგერს დადგეს და ამოსწყვიდეს სადგერი“ (სამხრეთ საქართველოს ისტორიის მასალები, 1961, გვ. 51; ქართლის ცხოვრება, მესამე ტექსტი 1959, გვ. 525, ვახუშტი ბატონიშვილი, 1973, გვ.412.).

1595 წელს შედგენილი გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთრის თანახმად, ოსმალეთის მფლობელობაში შედიოდა პეტრეს ლივა.

პეტრეს ლივა ორ ნაწილად იყოფოდა: პეტრეს ნაჰიჲე და ქაშვეთის/სადგერის ნაჰიჲე ქაშვეთის ნაჰიჲე იწყებოდა სადგერიდან და მთავრდებოდა ქვიშხეთით (გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი, 1958, გვ. 495.). პეტრეს ნაჰიჲე იწყებოდა სოფ. ეშმაკთუბნიდან და მთავრდებოდა სოფ. ზუზნასთან (გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი, 1958, გვ. 474-488.).

ჩილდირის ვილაიეთის ჯაბა დავთარში, რომელიც 1694-1732 წწ. ვითარებას ასახავს პეტრეს ლივა უკვე აღარ იხსენიება ახალციხის საფაშოს შემადგენლობაში (ჩილდირის ეიალეთის ჯაბა დავთარი, 1979, გვ. 81.) და საფიქრებელია, რომ ეს ტერიტორია XVII საუკუნის 40-იან წლებში გადასცემოდა ქართლის სამეფოს.

ყურადღებას იქცევს 1644 წელს როსტომის გაცემული საბუთი სადგერის წმინდა გიორგის ეკლესიისადმი (ხეც, Qd-2880), რომლის თანახმადაც, ტაძარს სწირავს ტინისხიდელ მამიჯანას თავისი შვილებით. საბუთს აქვს გვიანდელი დამტკიცებები: 1678 წლის გიორგი XI-ის და 1710

წლის ვახტანგ VI-ის. მაშასადამე, 1644 წლიდან მოყოლებული XVIII საუკუნის 10-იან წლების ჩათვლით სადგერი ქართლის მეფის საგანმგებლოში შედიოდა. თუმცა ცალსახად არ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ თორი ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში იყო გადასული. ამის საფუძველს გვაძლევს 1672 წლის საბუთი სეა, 1448-5545 (პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, 1991, გვ. 683.), რომელშიც საუბარია პაატა გოგიბასშვილის სადგერისეულ მამულზე, რომელსაც უმემკვიდრეოდ დარჩენილი პაატა აძლევს ქაიხოსრო ციციშვილს როსტომ-ფაშას ნებართვით. როსტომ-ფაშა იყო ახალციხის საფაშოს გამგებელი. თუკი დავუშვებთ, რომ თორი ისევ ოსმალეთის შემადგენელ ნაწილად დარჩა ზოჰაბის ზავის შემდეგ და ისევ ახალციხის ფაშას იურისდიქციაში შედიოდა, მაშინ უცნაურია, რომ როსტომ-ფაშა მას ყიდის ქართლის სამეფოს თავადზე. როგორც ჩანს, იმჯერად, ასე მკვეთრ მიჯნებს არ დებდნენ. ეს იყო ტერიტორიების გადანაწილების მიმდინარე პროცესი. სამცხე-საათაბაგოს მიწები ხელიდან ხელში გადადიოდა ოსმალეთსა და სპარსეთს შორის. ქართლის სამეფოს როსტომის მეთაურობით სამცხის გაცილებით ღრმა პროვინციებზე ჰქონდა პრეტენზია ვიდრე მოსაზღვრე თორი იყო. ერთი მხრივ ჩანს, რომ სადგერის (ზოგადად, თორის) მფლობელი როსტომ-ფაშა იყო, მეორე მხრივ კი იგი თმობს ამ მამულს და აძლევს ქაიხოსრო ციციშვილს. ფაქტია, თორს ქართლის მეფეების იურისდიქციაში ვხდევათ მთელი XVIII საუკუნის მანძილზე (ბერძენიშვილი, 1985, გვ. 55-62.).

თორი, ეკლესიურად ორი ეპისკოპოსისა და კათალიკოსის სამწყსოში ერთიანდებოდა. სადგერი და ხეობა კორტანეთამდე მაწყვერელის სამწყსოში შედიოდა, ხოლო ნეძვ-ახალდაბის ჩათვლით _ მროველის ეპარქიაში, გუჯარეთი ქართლის საკათალიკოსოს კუთვნილება იყო (ბერძენიშვილი, 1985, გვ. 64.). მაშასადამე, თორის დიდი ნაწილი მაწყვერელის იურისდიქციაში ერთიანდებოდა. აწყურის საეპისკოპოსო ოსმალთა მმართველობის პერიოდში დასუსტდა და ბოლოს გაუქმდა კიდეც. მისი გაუქმების თარიღი ზუსტად არ ვიცით. დღემდე ცნობილი ეპისკოპოსებიდან ბოლო მღვდელმთავრების მოღვაწეობა XVI საუკუნის 50-იან წლებს უკავშირდება და მათ საეპისკოპოსო კათედრაზე ოსმალეთის სულთანი ადგენდა (გურგენიძე, 2013, გვ. 153.). მაგ. ცნობილია, რომ 1649 წელს ოსმალეთის სულთანის მეჰმედ IV-ის სიგელით მაწყვერელ ეპისკოპოსად იოანე ბერი დანიშნეს (აბულაძე, 1989, გვ. 198-201.), 1650 წელს კი - „საფარიძეს მტბევარს იშხნელობა და მაწყვერლობა მოუვიდა ხვანთქრისაგან“ (ქრონიკები... 1897, გვ. 475; ქართველიშვილი, 2006, გვ. 23-24.). ამის შემდეგ ჩვენ მაწყვერელ ეპისკოპოსს წყაროებში ვეღარ ვხედავთ. თუმცა ყურადღებას იქცევს პლატონ იოსელიანის ცნობა როსტომ მეფის მიერ იოსებ სააკაძის აწყურის ეპისკოპოსად დანიშვნის თაობაზე. იოსებ სააკაძე (იგივე იოსებ თბილელი) გახლავთ ცნობილი საეკლესიო მოღვაწე და მწერალი. მას ეკუთვნის პოემა „დიდმოურავიანი“. პ. იოსელიანი ჩვენთვის უცნობ წყაროებზე დაყდნობით იოსებ სააკაძის შესახებ მოგვითხრობს, რომ იგი ქვათახევის მონასტერში აღზრდილა და იქვე შემდგარა ბერად. შემდეგ ნიკორწმინდის ეპისკოპოსი გამხდარა, ხოლო მეფე როსტომისა და მარიამ დედოფლის თხოვნით ქართლში დაბრუნებულა „გარდამოვიდა ქართლსა და თხოვითა მეფის როსტომისა და დედოფლისა მარიამისა, რომელთაცა წარგზავნეს საათაბაგოს განზრახვითა მით, რათა სდგეს მღვდელ მთავრად აწყურისა თურქთაგან გაუქმებულისა ეპარხიისა. მისრული ახალციხეს, კეთილად იქმნა შეწყნარებულ მის ჟამის როსტომ ფაშისაგან ნათესავისავე თვისისა. ჰგონებდნენ თვითცა და მეფეცა, რომელ ესრეთისა ნათესაობითისა დამოკიდებისა ძალითა განამტკიცებდა ქრისტეანობისა ნეშტთა სამესხეთოსა ქუეყანასა, გარნა ჰაზრი ესე დაშთა უნაყოფოდ; ფაშამან შერისხულმან მაჰმადიანთაგან დაითხოვა იგი მუნით და უკუმოიქცა თფილისსა, მაშინ მეფემან როსტომ უბოძა მას სამიტროპოლიტო კათედრა თფილისისა“ (იოსელიანი, 1851, გვ. 2.). გამოდის, რომ

იოსებ სააკაძის სამცხეში წარგზავნისას აწყურის კათედრა უკვე გაუქმებული ყოფილა ოსმალთა მიერ. იოსებს ნათესაური კავშირი ჰქონია ახალციხის ფაშა როსტომთან, რის გამოც კარგად მიუღია მღვდელმთავარი და ეს კეთილგანწყობა იმედს აძლევდა მეფე როსტომსაც და თავად იოსებსაც, რომ მესხეთში დარჩენილ ქრისტიანებს გაამტკიცებდნენ. ამ ცნობების სისწორეში ეჭვი შეიტანა „დიდმოურავიანის“ გამოცემისას გიორგი ლეონიძემ. მან ისტორიული შეუსაბამობა დაინახა ამ მონაცემებსა და არსებულ რეალობას შორის, რადგან წარმოუდგენლად მიიჩნია მეფე როსტომის მხრიდან ქრისტიანობის დასაცავად ზრუნვა და ასევე, ქრისტიანობის მდევნელ როსტომ ფაშასთან იოსებ სააკაძის შეკედლება (ლეონიძე, 1939, გვ. XXIV.).

მეფე როსტომი, ცხადია, მაჰმადიანი იყო, მაგრამ მის როლს ვერ უარვყოფთ საეკლესიო-კულტურული ცხოვრების განვითარების საქმეში. ამ მხრივ, განსაკუთრებით დიდია როსტომის მეუღლის დედოფალ მარიამის ღვაწლი. იოსებ სააკაძის აწყურის ეპისოპოსად დანიშვნა კი უფრო როსტომის პოლიტიკურ მიზნებს ემსახურებოდა და მის ინტერესებს გამოხატავდა სამცხე-საათაბაგოს მიმართ. ამდენად, პლატონ იოსელიანის ცნობებში მიუღებელია არაფერია. მით უფრო, თუ გავითვალისწინებთ, რომ იგი, ძირითადად, ეყრდნობოდა მარიამ (მაკრინე) ბაგრატიონის (ერეკლე I-ის შვილი) საისტორიო თხზულებას, რომელიც დღესდღეობით დაკარგულია და იქ დაცული ცნობები, მხოლოდ პლატონ იოსელიანის ნაშრომით შემოგვრჩა (სიდამონიძე, 1973, გვ. 7.).

როსტომ-ფაშა 1647-1658 წწ. განაგებდა ახალციხის საფაშოს. მისი მმართველობის დროს იწყება მესხი წარჩინებულების მასობრივი გამუსლიმება. ამიტომაც ვერ მოხერხდა მეფე როსტომის მიერ აწყურის კათედრის აღდგენა. მით უმეტეს, რომ ამ საეკლესიო პოლიტიკის ქვეტექსტს ძალიან კარგად მიხვდებოდნენ ოსმალები და მათი ნების შემსრულებელი როსტომ-ფაშა.

ჩვენ არ ვიცით, ზუსტად, როდის იყო ჩასული აწყურში იოსები. თუმცა თუ როსტომ-ფაშას მმართველობის წლებს გავითვალისწინებთ ეს 1647 წელზე ადრე არ უნდა მომხდარიყო. არსებობს მოსაზრება, რომ იგი 1653 წელს გახდა ფაშა (აბულაძე, https://qim.ge/rostom%20fasha.html).

ჩვენს ყურადღებას იქცევს მეფე როსტომის 1645 წლის საბუთი სვეტიცხოვლისათვის ბოძებული. იგი აღნიშნავს, რომ „მას ჟამსა, ოდეს ჟამთა ვითარებისაგან სამცხიდამდე აწყურისა ღმრთისმშობლის საყმო აზნაურიშვილი და გლეხი ჩუენს საბატონოში ჩამოსულიყვნეს და ღოღეთს დაესახლებინათ და რაც ხატი და ჯვარი ყოფილიყო თქვენს ტაძარში დაესვენებინათ და სამაწყვერლოს კაცს თქუენთუის ემსახურათ ... ვინ იცის და სოფლის საქმე ასრე მოხდეს, რამე სა[ა]თაბაგიშვილოს ქრისტიანე მეპატრონე გაუჩნდეს და აწყურისა ღმრთისმშობლის ჯუარი და ხატი თავის სამკვიდროზედ მიასვენონ და მათი ყმა ასაყრელად მოინდომონ ვერავინ დაუჭიროს“ (სეა, 1448-1035). დოკუმენტის ტექსტდან გამომდინარე 1645 წელს აწყურის ტაძრის სიწმინდეები უკვე სვეტიცხოველშია დაბრძანებული, აწყურის კუთვნილი აზნაურები და გლეხები სოფელ ღოღეთში სახლობენ. ფაქტია, ზემომოყვანილი დოკუმენტიც და იოსებ სააკაძის შესახებ ცნობებიც ზუსტად ახასიათებს სამცხეში შექმნილ საეკლესიო მდგომარეობას და მეფე როსტომის ინტერესს ამ რეგიონისადმი. როსტომმა შესანიშნავად გათვალა, რომ სამცხეში ქრისტიანობის მხარდაჭერა უფრო მომგებიანი იქნებოდა მოსახლების გადასაბირებლად, ვიდრე ისლამისა. თავად მუსლიმი ვალი კარგად ხვდებოდა, რომ სამცხის ისლამიზაცია, ამ შემთხვევაში, მხოლოდ და მხოლოდ ოსმალების წისქვილზე ასხამდა წყალს.

ქართლის მაჰმადიანი მეფეები: სვიმონ II და როსტომი ირანის მიერ დასმული მოხელეები და რეგიონში ირანის პოლიტიკის გამტარებელნი იყვნენ. ამდენად, მათ მიერ ორგანიზებული ყოველი ღონისძიება, მით უფრო სამხედრო ოპერაციები, სეფიანთა დაკვეთით იყო შესრულებული და პასუხობდა მახლობელ აღმოსავლეთში შექმნილ პოლიტიკურ ვითარებას.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. აბულაძე ც. სულთან მეჰმედ IV სიგელი იოანე ბერის მაწყვერლად დანიშვნის თაობაზე, თბილისის სახემწიფო უნივერსიტეტის შრომები, თბ., 1989, ტ. 290.
2. აბულაძე ცისანა, როსტომ ფაშა https://qim.ge/rostom%20fasha.html
3. ბერძენიშვილი დ. ნარკვევები საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიიდან, თბ., 1985.
4. გაფრინდაშვილი ბ. რაჭა-იმერეთის საეპისკოპოსოები, გვ. 236, თბ., 2015.
5. გურგენიძე ნ. რელიგიის ისტორიის საკითხები, II, თბ., 2013.
6. სიდამონიძის ვ. შესავალი წერილი `პლატონ იოსელიანი, დიდი მოურავი გიორგი სააკაძის ცხოვრება~, თბ, 1973.
7. დოკუმენტური წყაროები XVII საუკუნის I ნახევრის ქართლისა და კახეთის მეფეების შესახებ, ტ. I, თბ., 2019.
8. ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, ტექსტი დადგენილია ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1973.
9. იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო სერგი ჯიქიამ, თბ., 1964.
10. იოსელიანი პლ. დიდი მოურავიანი – თქმული სააკაძის იოსებ თფილელისაგან დამატებით სხუათა მისთა თხზულებათა, პლატონ იოსელიანის წინასიტყვაობით, ტფ. 1851.
11. ისქანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ, სპარსული ტექსტი ქართული თარგმანითა და შესავლითურთ გამოსცა ვლადიმერ ფუთურიძემ, თბ., 1969.
12. კაკაბაძე სარგის, თმოგველთა გვარის ისტორიისათვის, ტფ. 1913
13. ლეონიძე გ. (რედ.), იოსებ ტფილელი, დიდმოურავიანი, თბ., 1939.
14. მუსტაფა ნაიმა, ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, გამოკვლევითა და შენიშვნებით გამოსაცემად მოამზადა ნოდარ შენგელიამ, თბ., 1979.
15. ოთხმეზური გ. შიდა ქართლის მცირე სათავადოები (XV-XVII), დისერტაცია ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, თბილისი, 1999.
16. პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტომი შეადგინეს მზია სურგულაძემ, დარეჯან კლდიაშვილმა, ე. ცაგარეიშვილმა, გ. ჯანდიერმა, ტ. I, თბ., 1991.
17. პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტომი შეადგინეს მზია სერგულაძემ და დარეჯან კლდიაშვილმა, ტ. IV, თბ., 2007.
18. სამხრეთ საქართველოს ისტორიის მასალები (XV-XVI), ტექსტების პუბლიკაცია, გამოკვლევები და საძიებლები ქრ. შარაშიძისა, თბ., 1961.
19. სვანიძე მ. საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან XVI-XVII სს. თბ., 1971.

20. სვანიძე მ. სამცხე-საათაბაგო XVII ს. პირველ მეოთხედში, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ., 1973.
21. ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, გამოსცა ს. კაკაბაძემ, საისტორიო მოამბე, წ. II, ტფ., 1925.
22. ქართველიშვილი თ. გურიის საეპისკოპოსოები, თბ., 2006.
23. ქართლის ცხოვრება მესამე ტექსტი, ქართლის ცხოვრება, ტ. II, ტექსტი დადგენილია ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1959.
24. ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, ტ. IV, თბ., 2016.
25. ქართულ-სპარსული ისტორიული საბუთები, ტექსტი დაადგინა, თარგმანი და შენიშვნები დაურთო ვლადიმერ ფუთურიძემ, თბ., 1955.
26. ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, შეკრებილი, ქრნოლოგიურად დაწყობილი, ახსნილი და გამოცემული თ. ჟორდანიას მიერ, ტ. II, ტფ., 1897.
27. ჩილდირის ეიალეთის ჯაბა დავთარი, ც. აბულაძე, მ. სვანიძე, თბ., 1979.
28. ჩოჩიევი ვ. ირან-ოსმალეთის 1639 წლის ზავი და საქართველო, ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან, თბილისი, 1957.
29. ჟიჟიაშვილი ოთარ, ქართლის მეფე სვიმონ II, თბ., 2017.
30. გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი, თურქული ტექსტი გამოსცა, თარგმანი, გამოკვლევა, კომენტარები და წინასიტყვაობა დაურთო სერგი ჯიქიამ, ტ. III, თბ., 1958.
31. სეა 1448-1492
32. სეა 1448-1035
33. სეა 1450-45/175
34. ხეც, Qd-2880

After Peace of Amasya of 1555, Samtskhe-Saatabago has become the subject of conflicts between Ottomans and Persians. Before 1639, the truce terms in almost all wars included provisions related to Samtskhe-Saatabago, to greater or lesser extent and amended agreements made before. After year 1578, in Samtskhe-Saatabago, the Ottomans were at the leading positions, though Safavid state, strengthened by Shah Abbas I (1587-1629) could not accept the success of Ottomans and made efforts to spread its influence over Samtskhe, at least, its eastern part, which, in addition, was received by it according to the peace conditions. Georgian politicians took advantage of the disagreement between the large empires and attempted to maintain Samtskhe in Georgian political space though they failed to do so.

Interests of the Safavids were demonstrated by the attitude of Georgian Moslem kings (Svimon II, Rostom) to Samtskhe Saataabago. Georgian narrative sources contain almost nothing about this, but the data are provided in the documentary sources. The document dated back by 1619, issued by Svimon II to Atanase Tatishvili, Bishop of Manglisi, dealing with the battle for Atskuri Fortress is of significance in this respect. These facts are mentioned also in the document issued by King Rostom to David Pavlenishvili in 1642. Analysis of the documents showed that in 1619, before truce between Iran and Ottoman Empire, there was an attack on Atskuri, planned by Iran and performed by the encirclement of Svimon II. Supposedly, the attack was arranged by the Iranians who have come to Kartli at a time of enthronement of Svimon II, together with the Georgians. Among Georgian participants, there are known the representatives of feudal houses of Shalikashvili and Pavlenishvili. It is notable that Shalikashvili were the nobles who have migrated from Samtskhe. Forefathers of Pavlenishvili were related to Samtskhe as well. It is clear that the participants of the operation were the nobles who had the property interests, i.e. the lands and vassals in Samtskhe.

Activation of the interest to Samtskhe Saatabago from the side of Moslem kings of Kartli was directly related to the events at international arena, between Iran and Ottoman Empire. In 1636, Sultan Murad IV conquered Yerevan. Shah Safi arranged the campaign in response and regained the city. Simultaneously with the operation of Iranians, King Rostom attacked Samtskhe and ravaged it. In the deed of gift granted by Rostom to Papuna Baratashvili-Gostashabishvili there is mentioned that Papuna's father, Gostashab Baratashvili has participated in this operation and was killed in battle. Rostom's document issued to Khutsia Chantadze and Giorgi Tegadze of Dvalta dealt with the same battle as well.

It is significant that Rostom, Moslem Vali of Kartli, for the purpose of maintaining of Samtskhe, supported Christianity there and attempted to appoint his candidate, Ioseb Saakaadze to Atskuri Cathedra.

Moslem kings of Kartli, Svimon II and Rostom were assigned by Iran and they implemented Iranian policies in the region. Thus, each operation organized by them, especially the military operations were ordered by Safavids and responded to the political situation in Near East.